

Nauka o slovní zásobě – lexikologie

SLOVO A JEHO VÝZNAM (SÉMANTIKA)

1. Vyhledejte rčení, přirovnání, ustálené obraty, v kterých se objevuje slovo dub, buk, vrba, pařez, proutek, prase, zub (zuby), slon, jablko
2. Přiřaďte k následujícím rčením příslušné vlastnosti:

kam ho postavíš, tam ho najdeš	má srdce na pravém místě	drží jazyk za zuby
všechno mu padá z ruky	nepřeloží nikomu stéblo přes cestu	ani kuřeti neublíží
čerti s ním šijí	má zlaté ruce	slibuje hory doly
jedl vtipnou kaši	je samá ruka, samá noha	je do větru
3. Co mají společného rčení: je padlý na hlavu, má o kolečko víc, straší mu na majáku, je magor?
4. Co vyjadřují rčení s přirovnáním: jde to jako po másle; roste jako z vody; lže, jako když tiskne; je jako za groš kudla; kouká jako husa do flašky
5. Uveďte přísloví s tímž významem k následujícím frazeologismům: Spěchej pomalu! Bez práce nejsou koláče.
6. Opravte následující přirovnání, protože je jich užito nevhodně: Měla pleť zářivě bílou jako tvaroh. Měla bílé vlasy jako alabastr. Měla tělo bílé jako stěna. Z kolotoče slezl bílý jako sníh.
7. Rozlište slova lexikální, lexikálně gramatická a pouze gramatická: my, jednička, nosit, velký, od, tři, mně, když, byl bych plakal, tvých, neboť, haf, tam, necht, zdaleka
8. Odišete slova značková od popisných: hodiny, zahradník, sběračka, obydlí, teploměr, voda, sněhobílý, sklo, kyslík, brko, chudý, tráva, nosič, krk, umyvadlo, nástěnný, bílý, keř, chleba
9. Pokuste se vysvětlit věcný význam slov: automechanik, fotograf, psycholog, jazykovědec, kadeřnice, výtvarník, pekař, prodavač, zámečnick. Jsou to slova popisná, nebo značková?

Složky významu slova

1. Srovnejte od nejmenšího rozsahu významu k největšímu následující skupiny slov: kov – nerost – zlato; jméno – podstatné jméno – slovo; křivka – čára – elipsa; savec – zvíře – vlčák – pes – tvor; sloučenina – kyselina – kyselina sírová; malíř – Antonín Slaviček – výtvarník – umělec – krajinář
2. Vytvořte významovou řadu slov se stále větším obsahem významu: přívlastek – větný člen – přívlastek shodný – rozvíjející větný člen; živočichové – mnohobuněční – obratlovci – savci – tygr – šelmy – šelmy kočkovité

Nadřazenost, podřazenost, souřadnost

1. Označte nadřazeným pojmem: secí stroj, pluh, radlice, brány, žací stroj; olovo, železo, měď, bronz; kočka, tygr, lev, jaguár; pšenice, ječmen, žito, oves, řepka, vikev, brambory; celer, mrkev, petržel, květák, kapusta, brukev
2. K následujícím slovům pšenice, švestka, zelí, smrk, candát vytvořte skupiny slov, která k sobě patří svým významem:

a) slova souřadná	b) slova vzájemně nadřazená a podřazená
-------------------	---
3. K uvedeným slovům uvádějte slova významově nadřazená: hřib, polka, pivo, cín, mrkev, sukně, tableta, listnáč, matematik, atlet, halíř, bělásek, plachetnice, puška, kladivo
4. K uvedeným slovům uvádějte slova významově podřazená: ryba, zelenina, jídlo, obilí, nábytek, hračky
5. Které slovo není s ostatními významově souřadné? Amerika, Austrálie, Asie, Anglie, Evropa
6. Který souřadný termín v řadách chybí? maskulinum, femininum, ...; indikativ, imperativ, ...; pozitiv, komparativ, ...; singulár, ...; ..., préteritum, futurum; nominativ, ..., dativ

Nauka o slovní zásobě – lexikologie

SLOVO A JEHO VÝZNAM (SÉMANTIKA)

1. např. silný jako dub, kluk jako buk, mlčí jako pařez, tenká jako proutek, tlustý (špinavý) jako prase, zub času, slon v porcelánu, jablko sváru;
2. je pasivní, nešikovný, nepokojný, vychytralý, je dohodový, nikomu neublíží, je šikovný (zručný), je vyhublý (vytáhlý), nic nezradí, je hodný, nelze mu věřit, nestálý; 3. nemá zdravý rozum (ne hloupý!); 4. jde to snadno, roste rychle, stále, hodně lže, je hubený, dívá se hloupě; 5. Dvakrát měř, jednou řež. Kdo moc spěchá, ať si sedne. Práce kvapná málo platná. Pečení holubi nelétají sami do huby. Komu se nelení, tomu se zelení; 6. pleť bílá jako alabastr, bílé vlasy jako sníh, tělo bílé jako tvaroh, slezl z kolotoče bílý jako stěna; 7. slova lexikální: haf, tam, zdaleka; slova lexikálně gramatická: my, jednička, nosit, velký, tři, mně, byl bych plakal, tvých; slova gramatická: od, když, neboť, necht; 8. slova značková: hodiny, voda, sklo, kyslík, brko, chudý, tráva, krk, bílý, keř, chleba; slova popisná: zahradník, sběračka, obydlí, teploměr, sněhobílý, nosič, umyvadlo, nástěnný; 9. automechanik – opravuje, seřizuje auta; fotograf – zabývá se fotografováním; psycholog – odborník v psychologii (duševní stav pacientů); jazykovědec – zabývá se studiem jazyka; kadeřnice – odborně upravuje vlasy; výtvarník – výtvarný umělec (malíř, sochař aj.), pekař – vyrábí chléb, pečivo; prodavač – prodává v obchodě zboží; zámečnick – vyrábí, opravuje zámky = slova popisná

Složky významu slova

1. zlato – kov – nerost; podstatné jméno – jméno – slovo; elipsa – křivka – čára; vlčák – pes – savec – zvíře – tvor; kyselina sírová – kyselina – sloučenina; Antonín Slaviček – krajinář – malíř – výtvarník – umělec; 2. větný člen – rozvíjející větný člen – přívlastek – přívlastek shodný; živočichové – mnohobuněční – obratlovci – savci – šelmy – šelmy kočkovité – tygr

Nadřazenost, podřazenost, souřadnost

1. zemědělské stroje; kovy; šelmy; zemědělské plodiny; zelenina; 2. slova souřadná: pšenice, oves, žito, ječmen → nadřazené slovo: obilí; švestka, bluma, třešeň, jablko → ovoce, podřazené slovo: švestka nantéská; zelí, květák, mrkev → zelenina, mrkev karotka; smrk, jedle, borovice → jehličnany, smrk stříbrný; candát, kapr, štika → ryby, kapr říční; 3. houba, tanec, nápoj, kov, zelenina, oděv, lék, strom, odborník, sportovec, peníz, motýl, loď, zbraň, nářadí; 4. lín, petržel, guláš, proso, židle, panenka; 5. Anglie; 6. neutrum; kondicionál; superlativ; plurál; přezens; genitiv; 7. b; 8. petržel, celer, mrkev; vlakem, autobusem, autem; přívlastek, předmět, doplněk; házené, vybíjené a košíkové; na klarinet, saxofon; pero, tužku, gumu; slepice, krůty, husy a kachny; rod, číslo, pád; 9. a) společný původ, základ slova b) způsob tvoření (odvození), c) věcná souvislost, d) ozdoby, e) barvy, f) protiklady; 10. Tyto objekty (stavby) pocházejí... Houby nebyly červivé. Sourozenci jsou...

Jednoznačnost a mnohoznačnost slov

1. slova jednoznačná: tasemnice, náves, měkkýš, Afrika, kroužkovec, dva, oxid, haf, příslovečné určení, tečna, citoslovce, slepýš, Pardubice, klíště; 2. např. z vědních oborů jazykověda, matematika, astronomie, psychologie, fyzika, historie, literatura, biologie, umění, chemie; převážně slova jednoznačná; 3. vlastní jména: Lavoisier, Vladimír, Londýn, Čechy; termíny: kosmos, rohovka, buňka, krychle, dialekt, otazník, sousloví; citoslovce: cink, frnk; jiná slova: mnich, židle, obálka, truhlárna, kostel, škrob, lečo; 4. c; 5. zornice; 6. kostra, zub, jícen, lopatka, žila; 7. koruna: ozdoba královské hlavy, odznak panovníka (hodnost), království, platidlo, část stromu, vyvrcholení, vnitřní květní obal, hudební znaménko k prodloužení tónu; hlava: horní část těla, sídlo rozumu, paměti ap., život (jde mu o hlavu), vedoucí osobnost, kapitola aj.; 8. např. srdce, jazyk, hřbet aj.; 9. např. ještěrka = drobný ještěr, akumulátorový vozík; 10. kohout: samec kura, požár, sokové, kohoutek: zařízení u vodovodu, luční bylina, páčka spouště

Homonyma

1. rys: kočkovitá šelma (slovan.); výkres, papírový rys (z něm. Riss), nárt (z něm. Rist); žínka: expr. žena; kus tkaniny k mytí; brnění: kovová ochrana bojovníka; nepříjemný pocit; žít: být živ; žnout (trávu); vinný: mající vínu; vyrobený z vína; bylina: rostlina (léčivka); rus. lid. hrdinská báseň; jeřáb: ke zdvihání břemen; strom; matka: žena ve vztahu k dítěti; matice; 2. rubáš: rubáš pro zeměděle, rubáš uhlí; koso: pozoroval koso, naklepávat koso; praví: praví džentlmeni, statistika praví; víru: ve víru tance, přestoupit na jinou víru; má: má matka, má se dobře; pil: vlastní několik pil na dřevo, pil ze studánky; doprava: silniční doprava, odbočit doprava; perem: kresba perem; perem v pračce (nespis.); hub: našli hodně hub, hub myši; pec: pekařská pec, pec to v troubě; 3. být – bit, pyl – pil, slepíš – slepýš, objetí – obětí, let – led, visel – visel = homofony; 4. jí (sloveso, zájmeno), pily (subst., sloveso), sil (subst., sloveso), žal (subst.,